

Nyelvtani adalékok a keleti-chanti (osztják) nyelvjárásokhoz

A keleti-osztják nyelvjárások egyikéről, a szurgutiról CASTRÉN adott áttekintést a déli, irtisi nyelvjárásról írt rövid grammatikájában (Versuch einer ostjakischen Sprachlehre nebst kurzem Wörterverzeichnis. 1858. St. Petersburg. XIV + 126 l.). Kívüle a keleti nyelvjárásokról senki nem közölt még nyelvtani vázlatot sem. A hangtani és lexikális szempontból legjobban ismert keleti nyelvjárásokból, a V., Vj., Trj. és a Jg.-ból KARJALAINEN—TOIVONEN és PAASONEN—DONNER szótáraiban elég szép számú példamondat található, de ezek alapján, KARJALAINEN és PAASONEN kiadatlan nyelvtani feljegyzései nélkül (vö. KT. XVII, PD. XI)¹ nagy fáradtsággal is csak hézagos nyelvtani vázlatot lehetne összeállítani.² Addig is, amíg e feljegyzéseket kiadják és remélhetőleg új gyűjtésekkel kiegészítik, nem felesleges néhány apróbb nyelvtani megfigyelést közzétenni, vállalva azt a kockázatot is, hogy e nyelvjárások nyelvtani rendszerére vonatkozó ismereteink gyarapodásával az értékelések idővel módosulhatnak.

1. A nominális állítmányú mondatok kérdéséhez

KLEMM A. „A létige szerepe az osztjákban és a vogulban” c. cikkében (NyK. XLVI, 386—401) PÁPAY szövegeiből gyűjtött s itt-ott PATKANOV anyagával bővített gazdag példaanyagon mutatja be, hogy „gyakran szerepel állítmányul valamely névszó alanyesete a létige nélkül” (388); ezt a jelenséget megfigyelte „az egyes és a többes szám 1. és 2. személyére vonatkozólag is” (i. h.). Ezt a példaanyagot a keleti nyelvjárások példaanyagával is meg lehet szerezni.³

A keleti nyelvjárások közelebbi ismerete alapján valószínűleg ki lehet egészíteni KLEMMnek azt a megállapítását, hogy „a létezés fogalmát az osztjákban és a vogulban gyakran a létige nélkül csupán határozóval feje-

¹ A továbbiakban az adatok mellől a források jelölése elhagyható, elegendő a KT. adatainál lapszám és a ill. b jelzéssel, a PD. adatainál a szócikk számával és CASTRÉN adatainál — amelyek átírásuk különbözősége miatt a többiekkel úgysem téveszthetők össze — pusztán lapszámmal utalni a lelőhelyre.

² A KT. több esetben elég sok igealakot közöl s olykor még pret., vagy perf. jelzést is nyújt a különböző múlt alakokkal kapcsolatban, de az igeragozás rendszerét egyik nyelvjárásra vonatkozóan sem tudnók egyik vagy másik szócikk alapján összeállítani. Sehoh sem találunk utalást arra sem, vajon egy igealak alanyi vagy tárgyas ragozású-e; ezt csak a példamondatok összekeresésével és gondos egybevetésével lehetne talán eldönteni.

³ Az osztják névmásokról készülő értekezésemben részletesen foglalkozom olyan nominális állítmányú mondatokkal, amelyek alanya személyes névmás.

zik ki, ...⁷⁴ (398). KLEMM példáihoz hasonlókat a V., Vj. és a Trj. nyelvjárásból könnyen idézhetünk, jóformán egyetlen címszóra vonatkozó adatok nyomán.

V.: *lõ kõlõkõ* 'онъ гдѣ' (367a); *ei kũiatõnn kõlõkõ* 'гдѣ одинъ изъ васъ (monesta)' (uo. és 279a); *tõmpil kũiõn kõlõkõ* 'missä toinen teistä (kahdesta)' (uo.).

Vj.: *iõ kõlõkõ* 'ó hol [van]?' (367a); *ti ämp õr'õl kõlõ* 'missä on tämän koiran isäntä' (82b).

Trj.: *lõ kõlõ* 'missä hän on, онъ гдѣ' (367a).

Példáinknak az is közös vonása a KLEMM idézte példákkal (i. h. 398), hogy az alany mindegyikben egyszámú. KLEMM többesszámú alanyra egy példát közöl: *xada näüerdet, sãda näüerdet*, 'ott a békák, itt a békák' (i. h.) s ebben a határozószó mint állítmány voltaképpen nem különbözik az egyszámú alanyú példáktól (*ãzel-ki tãdã*, ..., 'ha atyjuk ott [van], ...'). A hasonló típusú keleti (Vj.) példák mást mutatnak:

Vj. *iõγ i[õkõn]* 'hän on kotona'; *iin iõ-kõnãkõn* 'he (2) ovat kotona'; *iõγ iõ-kõnã:tõt* 'he (monta) ovat kotona' (143a).

Vj.: *iõγ pamia'rnz* 'hän on niityllä'; *iin pamia'rnã:kõn* 'he (kaksi) ovat niityllä'; *iõγ pamia'rnã:tõt* 'he (monta) ovat niityllä' (703a vö. 1085a). A Vj. *pamia'r* 'niitty, покосъ | Wiese' (703a) szó locativusa az első mondatban az a határozó, amely egyúttal „állítmány”, a második és harmadik mondatban az „állítmány” egyezik a kettős-, ill. többesszámú levő alannal. Ezek egyúttal arra is példák, hogy ragozott szó — példáinkban locativusok — másodfokon a dualis vagy pluralis jelét is felveheti. A finnugor nyelvek közül eddig a mordvinből ismertünk arra példát, hogy az esetrag mögé olyan formans kerül, amelynek segítségével az alannal egyeztethető: „*mon oõsan* 'én városban vagyok', *miin oõsitama* 'mi városban vagyunk' (oõ 'város', oõsa 'városban)'" (ZSIRAI i. h.), továbbá, mint FOKOS DÁVID volt szíves a figyelmemet felhívni, vannak hasonló esetek a zürjénben is: *kenes-ne?* 'hát hol vannak?' *tanes* 'itt (vannak)', *kerkajnes* 'a házban (vannak)', *ti ne kvajtenes?* 'ti hát hatan (vagytok)?', ahol a szokás szerint melléknevekhez járuló és állítmányi többesjel határozók után használatos (Nyr. LVIII, 117).

A Vj. nyelvjárásterületen az egész lakosság kétnyelvű; mindenki beszél osztjákön kívül osztják-szamojédul is (KT. XIV). Az OS. alanyesetű névszók bizonyos korlátok között konjugálhatók (CASTRÉN, Gramm. Sam. 106, 366–8), arra azonban nem tudok példát, hogy ragozott névszó vegye fel az igei személyragokat vagy a többes jelét. A közölt Vj. példamondatok, tehát nem tekinthetők OS. tükörfeljezéseknek; inkább olyan belső fejlődés eredményei lehetnek, amilyen a zürjénben és a mordvinben is lezajlott.

2. A keleti-osztják -õkõ, -õkõ névszói végződésről

1. A KARJALAINEN—TOIVONEN-féle szótár címszavaiban és példamondataiban feltűnik egy, az északi és déli nyelvjáráásokban ismeretlen névszói szóvégződés: -õkõ, -õkõ. Ez a szóvégződés nem rokona egyetlen paradigmatis esetvégződésnek sem, — ez eleve is feltételezhető, hiszen címszavak végén is előfordul⁵ —, SCHÜTZNEK „Az északi-osztják szóképzés”

⁴ Több finnugor nyelvből közöl példákat ZSIRAI (FgrRok. 86).

⁵ A KT. többször felvesz címszónak suffixumokat is, az itt tárgyaltat azonban nem.

(NyK. XL.) c. műve sem ismer ezzel biztosan azonosítható képzőt. E szóvégződés a V. és a Vj. nyelvjárásban elég gyakori, a rendelkezésünkre álló Trj. és Jg. anyagban azonban nem fordul elő, noha másik két, igen kevésbé ismert szurguti nyelvjárásból, a VK. és a Vart.-ból kimutatható.

A magánhangzó-illeszkedés törvényei szerint a szótesthez illeszkedő *-ak̄i*, *-ak̄i* végződésű szavak szembetűnő tulajdonsága, hogy e végződés nélkül is kimutathatók, valamint az, hogy a suffixumos és suffixum nélküli szavaknak KARJALAINEN szerint azonos a jelentése. A szóbanforgó suffixum közelebbi megismeréséhez és funkciójának megállapításához szükséges az egész idevágó példaanyagot megvizsgálni. Először tekintsük át a szótár erre vonatkozó címszóanyagát; a példamondatokban levő előfordulásokat később tárgyaljuk. A jelentések részletes közlését megelőzve elégnék látszik egy-két jellegzetes német fordítás megadása. Sorszámozásunk a későbbi visszautalásokat könnyíti meg.

2. Több nyelvjárásból feljegyzett melléknévek:

1. V., Vj., VK. <i>äi</i> 'klein', (V. és Vj. csak a mondatban) VK. <i>äiək̄i</i> (3ab). VK. <i>viāη</i>, <i>viāηək̄i</i>, Vart. <i>viā'η</i>, <i>viāηək̄i</i> 'glücklich' (6b). V. <i>ōȳär</i> (V. mondatban <i>ōȳärək̄i</i>), VK. <i>ōȳär</i>, <i>ōȳärək̄i</i> 'hoch' (24b kk.) V. <i>ə'li3</i>, <i>əli3</i>, <i>əli</i>, (abs.⁶) <i>əliək̄i</i>, <i>ə'li-ək̄i</i>, Vj. <i>əli3</i>, <i>əli</i>, <i>əliək̄i</i>, VK. <i>əli</i>, <i>əliək̄i</i> 'gross' (42b). 5. Vj. <i>ēn3</i>, <i>ēnək̄i</i>, VK. <i>ēn3</i>, <i>ēnək̄i</i> 'dick' (52b). V., Vj. <i>ätəm</i>, <i>ätəmək̄i</i> 'böse' (103a). V. <i>iəm</i>, <i>iəmək̄i</i>, Vj. <i>iəm</i>, <i>iəmək̄i</i> abs., VK., Vart. <i>iəm</i>, <i>iəmək̄i</i> 'gut' (167a). V., Vj., VK. <i>uā'η</i>, V. <i>uānək̄i</i>, Vj. <i>uānək̄i</i>, VK. <i>uānək̄i</i> 'kurz' (225b). V. <i>uā'nt</i>, <i>uā'ntək̄i</i>, Vj. <i>uā'ntš</i>, <i>uā'ntšək̄i</i> (abs.) 'schmal', VK. <i>uān't</i>, <i>uāntək̄i</i> 'dünn' (252ab). 10. V., Vj. <i>kō'χ</i>, V. <i>kōȳək̄i</i>, Vj. <i>kōūək̄i</i> (absol.), VK. <i>kō'χ</i>, <i>kōȳək̄i</i>, Vart. <i>kōχ</i>, <i>kōȳək̄i</i> 'lang' (285b). V., Vj. <i>k̄imət</i>, V. <i>k̄om̄iək̄i</i>, Vj. <i>k̄om3</i>, abs. <i>k̄im̄ək̄i</i> 'breit' (304a). V. <i>k̄äl</i>, <i>k̄älək̄i</i>, Vj. <i>k̄äl</i>, (absol.) <i>k̄älək̄i</i> 'spröde' (365a).	V., Vj. <i>mäl</i>, <i>mälək̄i</i> (az utóbbi alak a Vj.-ban abs. jelzéssel) 'tief' (556b). V., Vj. <i>nāȳäl'č</i>, V. <i>nāȳältək̄i</i> Vj. (absol.) <i>nāȳältək̄i</i> 'kurz' (611b). 15. V., Vj. <i>pəyt3</i>, V. <i>pəȳət3</i>, <i>pəȳətək̄i</i>, Vj. <i>pəytək̄i</i> (absol.) 'schwarz' (682b). V. <i>pə'st3</i>, <i>pə'stək̄i</i>, Vj. <i>pə'st3</i>, <i>pə'stək̄i</i> (absol.), VK. <i>pə'st3</i>, <i>-tək̄i</i> 'scharf' (744b). V. <i>pə'lləχ</i>, <i>pə'lləχək̄i</i>, Vj. <i>pə'lləχ</i>, (abs.) <i>pə'lləχək̄i</i> 'stumpf' (788b). V. <i>sēr3</i>, <i>sērək̄i</i>, Vj. <i>sēr3</i> (attr.), <i>sērək̄i</i> (absol.), VK. <i>sēr3</i>, <i>sērək̄i</i> 'fest' (869b). V., Vj. <i>tələχ</i>, <i>tələχək̄i</i> 'offen, nicht zugefroren' (907b). 20. V. <i>tvri'η</i>, <i>tvri'ηək̄i</i> adj., Vj. <i>tvri'η</i>, (abs.) <i>tvri'ηək̄i</i> adj. (a megfelelő Trj. melléknév a közölt példában 'splitternd' fordítással szerepel) (1012b ki.). V. <i>iāȳər'č</i>, <i>-rtək̄i</i>, Vj. <i>iāȳər'č</i> abs. <i>iāȳər'tək̄i</i>, VK. <i>iāȳər'č</i>, <i>-rtək̄i</i> 'schwer' (1056a). V. <i>iōlāη</i>, <i>iōlāηək̄i</i>, Vj. <i>iōlāη</i>, <i>iōlāηək̄i</i>, VK. <i>iōlāη</i>, <i>iōlāηək̄i</i> 'schartig' (1102b).

⁶ Abszolút rövidítése KARJALAINENNél abs. vagy absol., mindig az általa alkalmazott rövidítést adjuk.

Számos melléknév *-əfk̄i*, *-əfk̄i* végződésű alakját KARJALAINEN csak egy nyelvjárásból jegyezte fel:

V. feljegyzések:

- uōiəŋ*, *uōiəŋəfk̄i* 'fett' (7a).
ōk̄əm (*ōk̄əm̄*), *ōxmək̄i* 'klein' (24a).
 25. *uōfk̄ŋŋ*, *uōfk̄ŋŋək̄i* 'reich' (210b).
uāləχ, *uāləχ*, *uāləyək̄i* 'unverheiratet' (222a).
uāləχ, *uāləχ*, *uāləyək̄i* 'astlos' (223a).
k̄əuəfk̄, *k̄əuəfk̄ək̄i* 'leicht' (289a).
k̄ōlək̄ 'offen', mondatban *k̄ōlək̄ək̄i* is (398a).
 30. *k̄ōmpəŋ*, *-ŋək̄i* 'gehäuft' (406a).
k̄ōnā r 'arm' (413b), mondatban *k̄ōnā rək̄i* is (8b).
k̄ə t̄šə 'krank', mondatban *k̄ə t̄šək̄i* is (446a).
l̄əsək̄, *l̄əsək̄ək̄i* 'schwach' (490b).
m̄ōŋt̄əχ, *t̄əfk̄ək̄i* 'dicht belaubt' (528a).
 35. *m̄ōrəχ*, *m̄ōrəγə:k̄i* 'lebendig' (538a).
n̄ōrək̄, *n̄ōrək̄ək̄i* 'gerade' (591b).
p̄ūŋəŋ, *-ŋək̄i* 'haarig' (707a).
p̄ā n̄t̄əm, *p̄ā n̄t̄əmək̄i* 'kuiva' (714a).
p̄ūltəŋ 'löcherig' (780b), mondatban *p̄ūltəŋək̄i* is (763b).
 40. *s̄ōsəm*, *s̄ōsəmək̄i* 'hart' (882a).
t̄ōγāləŋ adj. [nincs fordítása], mondatban *t̄ōχā ləŋək̄i* is (900b).
t̄āyləmpə 'aussehend wie', mondatban *t̄āyləmpək̄i* is (990ab).
t̄āram, 'hurtig', mondatban *t̄āramək̄i* is (1015a).
t̄āsəŋ 'reich' (1027b), mondatban *t̄āsəŋək̄i* is (8b).
 45. *l̄ērəŋ*, *l̄ērəŋək̄i* 'der länge nach genommen' (1087a).

Vj. feljegyzések:

- ēuəst̄z*, *ēuəst̄zək̄i* 'süss' (67a).
iəŋək̄i (attrib.), *iəŋək̄ək̄i* (abs.) 'wässrig, dünn' (162a).
iōləŋ, *iōləŋək̄i* abs. 'schartig (z. b. messer)' (200a).
iōləŋ, *iōləŋək̄i* abs. 'rissig, klaffend (diele, tür, tisch)' (200a).
 50. *uōγāl*, *uōγālək̄i* abs. 'dünn' (214a).
k̄əras, *k̄ə rək̄i* »hart«, spröde' (430a).
k̄ōl, *k̄ōl*, *k̄ōlək̄i* abs. 'dick' (461b).
sārəm 'flach' (877b), mondatban *sarmāfk̄i* (uo. és 794b).
iōl̄z, *iōl̄ək̄i* abs. 'ungefroren' (1106b).

VK. feljegyzések:

55. *iōŋəŋ*, *iōŋəŋək̄i* 'eisig' (160a).
p̄əməŋ, *-ŋək̄i*, *p̄ōməŋ*, *-ŋək̄i* 'warm' (703b).
t̄āləχ, *-yək̄i* 'leer' (1034b).

3. Az idézett melléknemek jelentésének áttekintéséből arra lehet következtetni, hogy a suffixum használatát nem befolyásolja az alapszó jelentése. Az is nyilvánvaló, hogy származékszavak is felvehetik e végződést, mert több esetben képzett a rövidebb melléknév; így a nomen possessoris *-ŋ* képzője van a 2., 20., 22., 23., 30., 37., 39., 41., 44., 45., 48., 49., 55., 56.-példában (az alapszavak: VK. *v̄iə*, Vart. *v̄iə* 'glück', 6a; V., Vj. *t̄or̄i* 'splitter' 1012b; V. *l̄ōl*, Vj. *iōl*, VK. *iōl* 'bruch im eisen' 1102b stb.), vagy nyilvánvaló, hogy a 47. a Vj. *iəŋ* 'k' 'wasser' (160b) származéka, és hogy a 42. alapszava V. *t̄āyləmp* 'aussehen' (990a) stb.

4. Az *-ək̄i*, *-ək̄i* végződésnek az alapszóhoz járulását fonetikai okok sem igen befolyásolhatják, hiszen egyformán megtaláljuk példaanyagunkban

magánhangzóra és különböző mássalhangzóra végződő melléknevek esetében; ha valamely szóhoz járul e végződés ugyanolyan változások figyelhetők meg, mint a paradigmaticus ragozásban, pl. a csak szóvégi -3 (vö. KT. XXVI) ~ -ə- a 4., 5., 15., 16., 18., 32., 42., 46. és 54. példában; -i ~ -ə- a 47.-ben; -γ- ~ -γ- a 10., 17., 19., 26., 27., 34., 35. és 57.-ben. Közelebbi vizsgálatot igényelne, hogy a keleti nyelvjárásokban második, ill. utolsó zárt szótag redukált magánhangzója mikor esik ki, ha a szótag ragozás v. továbbképzés folytán nyílttá válik. Példáinknak több mint a felében ə v. â a suffixum előtti zárt szótag magánhangzója, de hangzó kiesést csak a 3., 11., 24., 36., 50., 51. és 53. példában tapasztalunk. Talán a kiesés révén keletkező mássalhangzótorlódás mennyisége és milyensége a döntő körülmény.

5. Kérdés az is, vajon a suffixum kezdőhangja az ə, â vagy helyesebb ezt a hangot tővéghangzónak, ill. kötőhangnak tekinteni. Minthogy egyrészt az osztják keleti nyelvjárások tővéghangzójának kérdése tisztázatlan, másrészt pedig pl. a V. és Vj. *l, l, m, n, n', r* végű névszókhoz (a Vj.-ban nem mindig) közvetlenül járul a *t* többes jel, (l. erről egy később közlendő adalékom), s ezek a végzódések — *n'* kivételével — itt idézett példaanyagunkban is szerepelnek s ezekben is mindben *-əki, -əki* alakú a vizsgált végződés, ezért egyelőre korai lenne a suffixumot *-ki*-nek tartani, bár egyetlen példa mintha erre is akadna: V., Vj. *ā' r'* 'viel' (70b), V. *ārki* [sic!], Vj. *ārki* 'ua' (71a), de itt a hangalaki eltérésen kívül a mondatbeli használat sem egyezik a többi példával. Amíg a tőhangzók vagy kötőhangzók kérdésében szövejtő vizsgálatok és ragozási táblázatok segítségével monografikus vizsgálat nem történik, addig e kérdéstről nem mondhatunk közelebbit.

6. A szóvégződés funkcióját illetően egy példa idézhető, amelyekben — a fordítás értelmében — differenciálja a jelentést: 58. Vj. *ə'tšəχ* subst. ja adj. 'kylmä | kälte; kalt' (94a) s külön címszóban. Vj. *ə'tšəχəki* adj. abs. 'kylmäkhö | etwas kalt' (uo.). A mai funkció kérdésének megoldásához azonban valószínűleg nem ez az egyetlen esetben kimutatható árnyalatkülönbség vezet, hanem az utalás a melléknév abszolút használatára. Hasonló utalást Vj. melléknevek mellett sokhelyt, V.-nál egyszer (4.) találunk, sőt a rövidebb Vj. adat mellett az attrib. megjegyzés is előfordul (18., 47.). Nézzük meg, egyezik-e ez az utalás a példamondatok tanúságtételével.

A két nyelvjárásból idézhető, azonos vagy hasonló szerkezetű mondatok (a példamondat előtt zárójelben az itteni adatközlés sorszámát adjuk s ez a lapszám közlését feleslegessé teszi):

(7.) V. *tšəz iəməki* 'такъ ладно'; Vj. *iəγ iəməki, mōrəχ* 'онъ здоровь'. (4.) V. *iəγ məŋŋiŋət ə'čləki* (v. *ə'čki*), Vj. *iəγ məŋŋiŋət ə'čləki* 'hän on vanhempi (Vj. suurempi is) minua'; V. *iəγ məŋŋiŋət ə'čləki* 'hän on meistä vanhin'; Vj. *ŋəŋ kätəŋŋiŋət mə kätəŋ ə'čləki* 'minun taloni on suurempi kuin sinun'.

V. példamondatok: (1.) *kət tšəkz āiəki* 'huone on ahdas'; (3.) *iəγ məŋŋiŋət ə'γrəki* 'hän on pidempi minua, онъ выше меня', *tšəkz ə'γrəki* 'hyvin korkea, korkein'; (27.) *tšəz ə'čləki* 'ez a fenyő ágnélküli'; (32.) *ūγəm kət tšəkki* 'голова у меня болит'; és *pəŋləm kət tšəkki* 'kylkeäni pakottaa' (687b); *səməŋ kət tšəkki* 'мое сердце болит' (857b.); (33.) *tšə'n tšəχ lāsəkəki, tšəŋəχtə* 'nuora on höllällä, vedä tiukempana'; (34.) *tšə iəγ(ə) mōŋtəki* ['ez a fa sűrű lombosató']; (39.) *pəŋ pūlləŋəki* 'pohja on reikäinen'; (41.) *kət tšəχə'čləki*

'pirtti, jossa on tšuval'; (42.) *muγi tãγlãmpãki nõñ mësãn, muγi nõγi, muγi pãγiz* 'minkävärinen on lehmäsi, mustako vai valkea'; (43.) *lõγ tãrãmãki* 'sanoi merkitsevän горячий, mutta ei kuulu olevan vihainen'; *iõγãl tãrãmãki* 'jousi on jäykkä'. A legtanulságosabb egy kétféleképpen feljegyzett példamondat: (31., 44.) *ãjãl tã-sãñ ãjãl kò-nãr* ill. *ãjãl tã-sãñãki ãjãl kò-nã-rãki* 'yksi rikas, toinen köyhä', mert ez azt bizonyítja, hogy noha valamennyi V. példában praedicativ szerepű az *-ãki*, *-ãkã* végződésű melléknév, sőt többnyire abszolút mondat vagy szólam végen fordul elő, azonban ilyen helyzetben sem kötelező a használata.

Vj. példáink is kiegészíthetők: (1.) *mãññi'ñ ãjãkã* 'nuorempi minua'; (7.) *sãl pãl õ-lãx, ãñ, ã-lñz tõñ iã-mãki* 'jos kantaisi 100 puutaa, olisi huvä' (123a); *kãšnãl iãvãñ kõtškã mãññ tã-l iã-mãki* 'у нихъ каждый годъ промысла всë хороши' (442b); (16.) *kõ iãšõγ iũγã pësãkã* 'veitsi pystyy puuhun' (vö. 445b). A Vj.-ból is idézhető példa, amelyik azt igazolja, hogy az idézett alakpárok bármelyike állhat abszolút helyzetben: (21.) *uõltã iãγãrãkãki* vagy *iãγãr'õ* 'vaikea elää (esim. kun saalista ei ole)'. Mind a két változat egy mondatban: (53.) *sãrãm rãx sãrmãkãi* 'puuro on sakea'.

A fellelhető példamondatok egyikében sincs attributív helyzetben a kérdéses suffixumú melléknév.⁷

7. A mondatbeli példák alapján az gyanítható, hogy a kérdéses szóvégződés az abszolút használatú melléknévek kiemelésére, nyomatékosítására szolgál. Ezt a gyanítást néhány nem melléknévi előfordulás is alátámasztja.

Használható a tagadásban: 59. V. *ãñtãm, ãñtãmãki* 'ei ole, нѣтъ | ist nicht' (58a). Adverbiumban abszolút mondatvégen: 60. V. *kõt, kõtãkã*, Vj. *kõt, kõtãkã* 'missä | wo' (367a); V. *lõ kõtãkã* 'онъ гдѣ', Vj. *iõ kõtãkã* [ua.], V. *ãi kũiãtãñ kõtãkã* 'гдѣ одинъ изъ васъ (monesta) tãmpãl kũiãñ kõtãkã 'missä toinen teistä (kahdesta)' (uo. 279a).

61. V., Vj. *tãtãkã* 'absol. 'täällä, здѣсь | hier' (968a). Külön címszóban: V., Vj. *tã* 'ua' (967b).

Egy olyan példában is fellelhető az *-ãkã* végződés, amelynél az egész kifejezés funkciója felhívás, tehát minden további nyomatékosítás helyén való lenne:

62. Vj. *tõpãkã* [nincs ford.]: *tõrãmpã t.* 'ей Бory | bei Gott!' (1007b és 1016b) (vö. Trj. *tõ'p'z, tõ'p'z* 'ainoastaan, vain, только | nur, bloss, 1007a).

8. A keleti osztyjak nyelvjárásokban az 'egy' számnév és a *-p* partikula a tagadásban együtt nyomatékosít (SAL: NyK. LIII, 215; LVII, 94). Hasonló módon az 'egy' számnév és a most tárgyalt szóvégződés együttes előfordulása is megfigyelhető. Az. 5., 10., 11., 52. és 13. alatt idézett melléknévekből képzett főnevek: Vj. *ãñãt* 'umfang' (53a) V. *kõγã'õ*, Vj. *kõγã'õ* 'länge' (287a), Vj. *kãmãtã'õ (-tã)* 'breite' (304b), Vj. *kõlã'õ (-lã)* 'dicke' (462a), Vj. *mãlã'õ*, *mãlã* 'tiefe' (557a), továbbá Vj. *pãlã'õ*, *pãlã*, *pãlã* 'höhe' (777a)⁸ szerepelnek ilyen csak suffixumos alakban feljegyzett szerkezetben:

⁷ A Vj. *ãlãkã*, VK. *ãlãulãkã* 'alt' (131a) csak attributív példákban fordul elő, nincs rövidebb alakja feljegyezve, V. megfelelője *ãlãγi, ãlãγz*, ezért nem vonható ide. Hasonlóképpen az ide nem vont V. *ãrkã* 'Vj. *ãrkã* 'viel' (l. 5.) szintén előfordul attributív használatban is (969b V. példában).

⁸ A képzőre nézve vö. Schütz, i. m. Kny. 44.

- Vj. *a:ijā-tək̄i* 'gleich dick' (8a, külön írva 53a).
 V. *a:ij kōχā-tək̄i*, (kop.) *kōχā-tək̄i*, Vj. *a:ij kōuā-tək̄i*, *-kōiā-kōn̄* (dual.) 'yhtä pitkä' (287a, egybeírva 9a).
 65. Vj. *a:ij kōmā-tək̄i* 'yhtä leveä' (304b).
 Vj. *a:ikōlātək̄i* 'gleich dick' (9b, különírva 462a).
 Vj. *a:imālā-tək̄i* 'gleich tief' (10a, különírva 557a).
 Vj. *a:ipālā-tək̄i* 'gleich hoch' (10b, különírva 777a).

Egy példában hasonló képzésű főnév (vö. 21.) szerepel mennyiség-jelzővel és esetleg *-ək̄i* suffixum nélkül is: V. *pūt li.γarātā-tək̄i*, Vj. *pōtīγarā, -iγarātāt*, *-iγarātātək̄i* 'ein pud schwer' (760a, 1056a, itt a Vj. is különírva).⁹

Nem meglepő, hogy az *-ək̄i*, *-ək̄i* szóvégződés főnév mellett is előfordul, hiszen — amint már CASTRÉN megállapította — „wie die finnischen und tatarischen Sprachen überhaupt macht auch das Ostjakische keinen bestimmten Unterschied zwischen Substantiven und Adjectiven” (i. m. 22). A fordítások szerint a 63.—69. kifejezések számunkra melléknévi jellegűek, de elképzelhető, hogy az osztják nyelvérzék számára nem, hanem 'egy vastagság', 'azonos mélység' jelentésűek, tehát a suffixum nem főnévből képez melléknévet, hanem valószínűleg *k i e m e l i* a jelzős kifejezést.

9. A 64. példa arra irányítja a figyelmet, vizsgáljuk meg, hogyan viselkednek a nyomatékosított praedikatív használatú melléknévek, ha az alanyuk, — amellyel számban egyezniük kell — kettős- vagy többesszám-ban van.

(14.) V. *t̄i k̄ūγān nāγāl̄t̄k̄iγān*; *t̄i k̄uī't nāγāl̄t̄k̄iγātāt* ['ezek a férfiak alacsony növésűek' (2, ill. sok)]. (7.) V. *t̄i k̄ā lōk̄ān iamakīγān*, Vj. *t̄i lōk̄ān iamakīiākā i'* ['ez a két ló jó'], V. *t̄i lōγā iamakī tātāt* 'nämä hevosest ovat hyvät', Vj. *t̄i lōγā iamakīiātē (-iātāt)* 'эти (∞) лошади хороши'. (8.) V. *t̄i p̄ertō uānōkīiātāt* 'nämä laudat ovat lyhyet'. (10., 64.) V. *a:ij kōχā-tək̄iγātāt* 'рoвны, yhtä pitkät'. (32.) V. *kōt̄ōylām k̄ā t̄šōkīγān* ['kezem beteg']; *ōnt̄i' l̄ s̄m̄i' l̄ iōi' l̄ k̄ā t̄šōkīiātāt* 'поносъ' (56b); *t̄ōγātlām k̄ā t̄šōkīiātāt* 'keuhkoni ovat kipeät' (1023a). (6.) V. *mā pūt̄lām ātmakīiātāt* 'мой порсъ не хорошь' (762b). (52.) V. *lōγ āw'tāl kōlōkīiātāt* ['a haja dús']. A példák-ból látható, hogy a V.-ban az *-ək̄i* végű nyomatékosított melléknév ugyanúgy veszi fel a dualis jelét, mint a mondat alanyaként szereplő névszó. A végződésről a Vj.-ban ugyanez állapítható meg, de közelebbi vizsgálatot igényel a dualis és pluralis jele előtt található *-iā-*, *-iā-* elem. A többessel kapcsolatban az a benyomásunk, hogy talán a többes szám jelével ellátott melléknévből a 63.—69. példában közölt típusú főnevet alkotnak s ezt pleonasztikusan újra többesbe teszik.

10. Egy példában az *-ək̄i* nyomatékosító elem locativusban levő szóhoz járul: V. *uā'n* 'schulter', *mā uūnēm*, s ebből: *lōγ mā uūnēm n̄ək̄i* 'hän on minulle olkaan asti' (226b), azaz kb. ilyen szemléletű a kifejezés: 'ő az én vállam [magasságá]ban [úgy bizonyy!]'.
 Egy példában a nyomatékosított melléknévi alak további suffixumot kap: 4. példánkhoz csatlakozik az ugyanott *k ü l ö n c í m s z ó b a n* sze-

⁹ A V., Vj. *ā~i* paradigmaticus váltakozás pl. V. *lāus'tā'*: (imperat.) *lūti*, Vj. *iāus'tā: iūtī* 'zu essen geben' (1100a), vö. STEINITZ, Ostj. *Vok.* 33 kk. A Vj.-ban nincs *i*-szóképzet (l. KT. 133—203, 1039—1112), ezért V. *li-* megfelelője Vj. *i-*, pl. V. *i'i'siā'*, Vj. *i'siā'* 'weinen' (189b) stb.

repló Vj. *a-lək̄i tšə:k3* 'sehr gross', vö. DN. *-tšək*, *-pžək* a. még C., Kr., Trj., Ni., Kaz. és O. nyelvjárásból közölt képzővel, a Trj.-ból: *-tšək* suff. dim. et kompar. (932a), továbbá Vj. *tšək̄ ūn̄n̄* '(hyvin) myöhään illalla' (104a) (vö. FUCHS: FUF. XXX, 169–171).

II. Valószínűleg idevonható 70. példaként egy olyan Vj. szó, amelynek sem a rövidebb alakját nem ismerjük, sem a jelentését nem jegyezte fel külön KARJALAINEN: *ūtək̄i*, *ūtək̄i*: *äl ütək̄i* 'jedes jahr', *səxs ütək̄i* 'jeden herbst' (102a, egybeírva 829a); *kāšnā tō yū:tək̄i mā tər̄im nōnən kōtškāl̄li* 'jeden frühling fischest du an meinem fangplatz' (971b vö. 102a); az alapszava talán egybevethető az ugyancsak fordítatlan V. *ūt3* szóval (102a).

Hasonlóképpen hiányzik a rövidebb alak esetleges 71. példánkhoz is: V. *kōšim e:uləyək̄i* 'haisee pohjaan palaneelle' (449b). Külön szótározott adatok: *əyəl* 'geruch' (68b) és *kōšim əyəl* 'geruch des am boden angebrannt' (uo. és 449b), de egy ebből képzett **e:uləy* alakú melléknév — legalább is címszóként — nem szerepel.

A V. *səm*, Vj. *səm* 'Auge' szó származékai között is vannak biztosan, ill. esetleg idetartozó példák. 72. egy az eddig ismertetett példákkal valószínűleg azonos típusú példa: „*sānki sēmpək̄i* t. *sānkisēmp3* (*l̄ps̄i*) teräväsilmäinen, tarkkanäköinen” (850a). Ha a zárójelben levő 'ember' szót az adatközlő magyarázatként tette hozzá, s nem jelzős szerkezet a megadott kifejezés, akkor itt nincs mondatbeli használatra példa. A 'szem' fosztóképzős származékai közül V. *səm̄ləx*, Vj. *səm̄ləx* 'blind' (857b) csak a V. hosszabb alakja sorolható minden további magyarázat nélkül eddigi példáink közé; 73. *nōw təlōx sēmləyək̄i* 'syntymästään sokea' (585b). A Vj.-ban ugyanis a szóvégződés és a suffixum között egy talán nyomatékosító *-t-* elem található, s a jelentés is módosul bizonyos fokig: *səm̄ləytək̄i* 'ohne (von jemand) gesehen zu werden' (857b). Ezt a kifejezést KARJALAINEN sg. I. sz. birtokos személyraggal is feljegyezte s a birtokrag — mint az esetragnál — itt is a suffixum előtt van: *səm̄ləyät̄m̄tək̄i* 'näkemättäni' (uo.). A *-t-*vel bővített hosszabb melléknév határozói használatban is előfordul; *səm̄m̄n3 iäsən̄ləyəl əi'səȳi*, *səm̄ləyətək̄i iäsən̄ləyəl vr̄əñ'səȳi* 'edessä puhuu toista, takana toista' (855a).

Van még két olyan példa, amelyben az előbb említett, talán nyomatékosító *-t-* elem fellép az *-ək̄i* suffixum előtt. Vj. *mōyəl* 'reihe', ennek feltételezhető *-y* képzős származékából: *mō'yələytək̄i* 'vuorotellen' (513b). Aligha vonható ide V. *lōmält̄tək̄i* 'bloss, nackt', Vj. *nārəy-īmält̄tək̄i* ua. (1072b, 1073a, vö. 48a, 631b). Az alapszót KARJALAINEN sem a V., sem a Vj.-ból nem jegyezte fel, de vö. DN. *tumat*, stb. (1072b) s másik, az idézettel azonos jelentésű V. származék: *lōmləx* (1073a). Az eddig közölt mintegy 70 példától eltérően a Vj. adat más átírással is előfordul: *nārəy-īmält̄tək̄i*, *-i'mält̄tək̄i* (631b), a V. adat viszont jelzői szerkezetben szerepel (1072b) s ezért a 'bloss' jelentésű adatok idevonhatósága rendkívül kétes.

12. Az ismertetett *-ək̄i*, *-ək̄i* további biztos megfelelőit nem ismerjük. Talán ide vonható a déli nyelvjárásokból: *-āk3*, Ko. *nər*, *nərək3* 'solaa (pitkä ja oksaton, puista) | schlank' (PD. 1466), de nincs rá további adat, s a keleti *-ə* ~ Ko. *-ā* is közelebbi vizsgálatot igényelne, továbbá az északiból *-k:* *šəl keu*, *šələk-keu* [sic!] 'kavics', melyet SCHÜTZ (i. m. 34) — nem meggyőzően — kicsinyítő képzőnek nevez, bár az lehetséges, de most még nem bizonyítható, hogy a tárgyalt keleti osztják nyomatékosító elem kicsinyítő képzőből ered. Csak az 58. példa hozható fel e feltevés mellett érvül.

Talán hajszálnyival nagyobb annak a valószínűsége, hogy az *-əki*, *-əki* szóvégződés az osztják keleti nyelvjárásaiban közhasználatú *-k-* hangalakú s gyakran magánhangzóra végződő translativusszal, rokon eredetű, vagy legalább is a translatívus analógiája segítette elő a tárgyalt szóvégződés kifejlődését. Erre utal egy V. példa: (30.) *uītrā kōmpəŋəki pənī* 'полно кледи'. A megfelelő Vj. melléknevet a szótár csak a V.-val azonos rövidebb alakban közli, — ennek még nincs semmi különösebb jelentősége, — de az idézett példamondatot is közli a Vj.-ból, s a melléknév ott határozottan translatívusban van: [*kōmpəŋ*] *kə pənī* 'pane kukkuraksi' (406a). E példákban a melléknevek nem nominális állítmányok, de nem is jelzői használatúak. Elképzelhető, hogy nem jelzői használatú, translatívusban levő melléknevek váltak nominális állítmánnyá s így alakult ki az *-əki*, *-əki* végződés. E feltevés támogatására még két példát lehet megemlíteni. Van egy többféle változatban közölt V. példa, 29. példánk: Lehet a nominális állítmány a melléknév rövidebb alakjában is *əxpī kōlək* 'ovi on selällään', sőt a hosszabb is *əxpī kōləkəki* 'ovi on auki', de ilyen fordítással még egy másik, többnyire latívus-datívusi funkcióban fellelhető partikulával is feljegyezte KARJALAINEN: *əxpī kōləŋə'm*. Minthogy a *-nam*, *-näm* partikula¹⁰ a keleti nyelvjárásokban, ha másodlagosan is, de irány jelölésére alkalmas, vagy irány jelölés nyomatékosítására használják, így az idézett kétféleképpen megfogalmazott példa is valószínűsíti a tárgyalt suffixum és a translatívusi *-k-~γ-* esetleges rokonosságát. Másik érvként nem melléknévi, hanem határozói példa hozható fel: Vj. *rī kōm'nz (kōm'nz) ələutəki rəkə'stəz* 'aalto löi veneen yli' (812b). A Vj. *ələutəki* 'über — hin, auf — darauf' V. megfelelője világosabban utal a translatívusi eredetre *ələutəyi*, *ələw'təyi* 'über, quer über; auf — darauf' (130b). Természetesen behatóbban kellene a keleti-osztják nyelvjárások translatívusának hangalakját és funkcióját vizsgálnunk, hogy a most tárgyalt suffixum és a translatívus-jel összefüggésének kérdésében a végső szót kimondhassuk.

Minden bizonnyal elválasztandó, — legalábbis szinkronikus tárgyalásban — a tárgyalt nyomatékosító elemtől a többnyire állatnevekben előforduló *-ki* végződés, amely a keleti és ritkábban déli nyelvjárásokban közvetlenül a mássalhangzós tőhöz is járulhat: V. *iētərki*, Vj. *iēt'ərki*, VK. *iēt'ərki*, Vart. *iətərki*, Likr. *iätərki*, de Trj. *iät'ərni* (vö. Mj.), DN. *iəpəŋəki*, Ni. *iətərá* 'birkuhn' (198a); V., Vj. *kəjtərki*, VK., Vart. *kəjtərki*, de Trj. *kəjtər* (vö. Likr., Mj., Jg.), Ni. *kəžár* (vö. Kaz., DN., Kos., C., Cs., Kr., Kam., Ko.) 'gestreiftes eichhorn' (441ab, PD. 817); V. *kī tšəkī*, Vj. *kī tšə'kī*, VK. *kī tšə'kī*, Vart. *kī tšə'kī*, Likr. *kī tšə'kī*, Mj. *kī tšə'kī*, Trj. *kī tšə'kī* 'ein wasservogel' (447b); Trj. *p'əlləŋkī*, Jg. *pəlləŋkī*, de DN. *pəlləŋz* (vö. Kr.). Trj. 'gewöhnliche maus' stb. (698b, PD. 1740); V., Vj. *səwəŋkī*, Trj. *səp'ərki*, Jg. *səppərki*, de Ko. *səp'rə'i*, DN. *səbərŋəki*, Kaz. *səp'ra* (vö. Ni.) 'frosch' (865a, PD. 2078). Ezekkel talán egyeztethető suffixum van a következő főnevekben is: Jg. *əvənəkī* 'so wird die schwiegertochter vom bruder oder von der schwester des mannes genannt' (23; vö. 1200); Trj. *i'təki* (kop.) *i'təki* 'anrede an einen kleinen knaben (des gewährsmanns)' (vö. O. *i'zi* 'jüngerer bruder') (94a); Likr. *mütəkī*, Mj. *mu'əkī*, Trj. *mu'əkī* 'rätsel' (560a) stb.

VÉRTES EDIT

¹⁰ E partikulával ugyanezen adalékok között részletesebben is szándékozom foglalkozni. A közölt példákon kívül KARJALAINEN a szóbanforgó melléknév translatívusát is feljegyezte mondatban: *əxpī kōləkə pənī* 'avaa ovi auki (selälleen)'